

До питання про українські назви деяких хімічних елементів

Майже 15 років тому було започатковано «оміжнароднення» української хімічної мови, що пояснювалось незадовільним станом української хімічної термінології та номенклатури, зумовленим багатолітньою русифікацією (Скопенко В.В., Голуб О.А. // Укр. хім. журн. — 1993. — Т. 59, № 1. — С. 100-109). Була висловлена думка, що при створенні «сучасних» назв хімічних елементів українською мовою пріоритетними повинні бути латинські назви, пристосовані до вимог цієї мови. Для простих речовин пропонувалося використовувати ті назви, які глибоко викорінилися в українській мові, а в наукових та навчальних виданнях надавати перевагу латинізованим.

Минуле десятиріччя дає можливість зробити деякий аналіз «осучаснення» назв хімічних елементів та оцінити плюси й мінуси змін, що відбулися. В таблиці 1 вісьмома слов'янськими мовами подано назви хімічних елементів, які були змінені в українській мові. Для порівняння також наведено дві українські назви — «колишню», яку запропоновано використовувати, коли йдеться про прості речовини, та «осучаснену». Аналіз цієї таблиці дає підстави стверджувати, що, відхрещуючись від російськомовного впливу, ми виходимо з лона слов'янських мов взагалі, оскільки для вказаних елементів кожна слов'янська нація має назви, які в багатьох випадках не є латинізованими, за винятком F та Mn. Виняток становлять і назви хімічних елементів Sn та Pb, але й вони називаються слов'янськими мовами не на латинський кшталт. Ще на початку ХХ ст. було запропоновано змінити назву елемента F з «флуору», що означає «той, що тече», на «фтор», тобто «той, що роз'їдає», але така зміна відбулася лише в російській мові. Назва елемента Pb словенською мовою практично збігається з російською та «колишньою» українською. Окремого зауваження заслуговує зміна назви елемента Md. Оскільки періодична система елементів носить ім'я Дмитра Івановича Менделєєва, то навряд чи варто було міняти назву на «менделевій», бо тоді створюється враження, що елемент названо на честь Менделя.

Таким чином, порівняння назв хімічних елементів у різних слов'янських мовах свідчить про те, що не таким уже й сильним був вплив російської мови на утворення українських назв хімічних елементів: вони формувалися разом з хімічною термінологією всіх слов'янських мов.

Слід також звернути увагу і на існування окремих назв для простих речовин та хімічних елементів. Якщо для більшості елементів ці назви збігаються, то для наведених в таблиці кожен з елементів має їх фактично по дві. І якраз у випадку цих елементів благородна мета змінити їх назви на латинізовані викликає багато запитань. Бо яким чином полегшується вивчення хімічної номенклатури для восьмикласника, коли вчитель йому пояснює, що молекули хлору (як простої речовини) складаються з атомів хлору, а вже молекули водню, азоту, кисню та фтору (знову ж таки як простих речовин) уже чомусь складаються відповідно з атомів гідрогену, нітрогену, кисню та флуору. Наведемо приклади:

- 1) кристалічна ґратка кобальту (як простої речовини) складається з атомів кобальту, а вже кристалічна ґратка заліза (як простої речовини) складається з атомів феруму;
- 2) із залізних руд добувають ферум, з мідних — купрум, а вже з титанових — титан;
- 3) при легуванні напівпровідникової сполуки (будь-якої) оловом (міддю, сріблом, золотом) отримуємо матеріал, легований станумом (купрум, аргентумом, аурум).

І таких прикладів можна навести безліч. Тому закономірно виникає запитання: а чи дійсно полегшило вивчення хімії, особливо в стінах середньої школи, «осучаснення» назв деяких хімічних елементів? І чи не варто повернутися нам до тих назв хімічних елементів, які існували в українській мові в «дореформений» період? Крім того, навряд чи варто писати назви хімічних елементів з великої літери, бо таке написання наближає українську мову до німецької, в якій з великої літери пишуться взагалі всі іменники.

*В.М. Томашик, д.х.н., проф.,
вчений секретар Інституту фізики напівпровідників ім. В.Є. Лашкарьова НАН України*

Таблиця 1

Назви деяких хімічних елементів слов'янськими мовами

Символ	Російська	Польська	Сербсько-хорватська	Чеська	Словацька	Болгарська	Македонська	Словенська	«Колішня» українська	«Сучасна» українська
Ag	Серебро	Srebro	Srebro	Stříbro	Striebro	Сребро	Сребро	Srebro	Срібло	Аргентум
As	Мышьяк	Arsen	Arsen(ik)	Arzen	Arzen	Арсен	Арсеник	Arsenik, mišnica	Миш'як	Арсен
Au	Золото	Zloto	Zlato	Zlato	Zlato	Злато	Злато	Zlato	Золото	Аурум
Bi	Висмут	Bizmut	Bizmut	Vismut	Bizmut	Бисмут	Бизмуд	Bizmut	Вісмут	Бісмут
C	Углерод	Węgiel	Ugljenik	Uhlík	Uhlík	Вуглерод		Ogjik	Вуглець	Карбон
Cu	Медь	Miedz	Bakar, med	Měď	Med'	Мед	Бакар	Bakar, med	Мідь	Купрум
F	Фтор	Fluor	Fluor	Fluor	Fluor	Флюор		Fluor	Фтор	Флюор
Fe	Железо	Želazo	Gvožđe, Železo	Železo	Železo	Желязо	Железо	Železo	Зап'язо	Ферум
H	Водород	Wodór	Vodoniċ, vodik	Vodik	Vodík	Водород	Водород	Vodik	Водень	Гідроген
Hg	Ртуть	Rteć	Živa	Rtut'	Ortut'	Живак	Живо сребро	Živo srebro	Ртуть	Меркурій
Md	Менделєєвий	Mendelew	Mendeljevijum	Mendělejevium	Mendelevijum	Менделєєвий			Менделєєвий	Менделєєв
Mn	Марганець	Mangan	Mangan	Mangan	Mangan	Манган	Манган	Mangan	Марганець	Манган
Ni	Никель	Nikiel	Nikal, nikel, niki	Niki	Nikel	Никел	Никел	Nikelj	Никель	Нікол
O	Кислород	Tlen	Kiseonik, kisik	Kyslík	Kyslík	Кислород	Кислород	Kisik	Кисень	Оксиген
Pb	Свинець	Ołów	Olovo	Olovo	Olovo	Олово	Олово	Svinec	Свинець	Плюмбум
S	Сера	Siarka	Sumpor	Sira	Sira	Сяра	Сумпор	Žverpo	Сірка	Сульфур
Sb	Сурьма	Antymon	Antimon	Antimon	Antimon	Антимон	Антимон	Antimon	Сурма	Стибій
Si	Кремний	Krzem	Silicijum	Křemík, silicium	Kremik	Силицій		Silicij	Кремний	Силицій
Sn	Олово	Styna	Kalaj, kositer	Čín	Čín	Калай	Калай	Kositer, cin	Олово	Станум